

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDEKİ YANSIMA SÖZLERİN LEKSİKO-SEMANTİK ANALİZİ A Lexico-Semantic Analysis of Reverberative Words in the Dede Korkut

Ergün KOCA*

ÖZET

Yansımalar, dilin en çok tartışılan sözcük türlerinden biridir. Canlı cansız bütün varlıkların çıkardıkları sesleri yansıtan; dış görünüşlerini, hareketlerini betimleyen; insanların yalnız kendilerinin hissedebildiği duyuları, sezimleri deri, koku ve tat alma yoluyla hissettiren sözcüklerdir. Hemen hemen her dilde yüzlerce örneği bulunan bu sözcüklerin, Oğuzcanın tarihi ve filolojik bakımından son derece önemli bir yadigârı olan Dede Korkut hikâyelerinde hiç de azımsanmayacak kadar çok örneğinin bulunduğu tespitini yapıp, elimizdeki malzemeyi görev ve anlamlarına göre yansıma sınıflandırmasına tabi tuttuk. En eski söz türlerinden biri olan yansımalar tarihi kaynaklarda da tüm görev ve anlam özellikleriyle yerini almış olduğu görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Yansımalar, Dede Korkut Hikâyeleri, ses yansıması, biçim yansıması, duyum (sezgi) yansıması.

ABSTRACT

Reverberations or reflections “imitative words, onomatopoeia” are one of the most controversial categories of words in language. They reflect all the sounds made by living or dead creatures. They describe their appearances and actions. These words provide an explanation through taste, smell and touch about the senses felt only by individual himself. There are hundreds of examples of these words in all languages. Regarding that there are sizeable numbers of examples of these kinds of words in the Dede Korkut Stories -an important philological and historical inheritance of the Oguz language – they were categorized according to their meanings and functions. It is evidenced that reverberations and reflections, which are after all one of the oldest forms of words, take their rightful place with regard to their specific meaning and functions in historical materials.

* Yrd. Doç. Dr., Uluslararası Atatürk Alato Üniuersitesi, Sosyal ve Fen Bilimleri Fakültesi, Türkoloji Bölümü, Bişkek, Kırgızistan e.koca06@gmail.com

Keywords: *Reflections, imitative words, onomatopoeia, Dede Korkut Stories, vocal reflection, form reflection, emotive (perceptive) reflection.*

Dede Korkut Hikâyeleri¹, halkın düşünce dünyasını deyiş, duyuş ve konuşma tarzını en iyi şekilde yansıtan tarihi bir abidedir. Hikâyeler, halkın canlı konuşma dilinden beslenen, söz ve anlatımlarla duyuş değeri ve anlamsal pekiştirmeler taşıyan zengin bir kaynaktır. Hikâyelerdeki dili halkın günlük konuşma diline yaklaştıran, hikâyelere canlılık, usluş estetiğı, duyuş değeri, akıcılık ve iç ahenk katan en önemli öğelerden birisi, belki de en önemlisi sıkça örneklerini gördüğümüz yansıma sözcüklerdir.

Genel bir ifade olarak sözleyebiliriz ki, halkın iç dinamiklerinin şekillendirdiğı, yesherttiğı eserler arasında DKH'de olduğı kadar yansıma sözcükler kullanılmamıştır. Hikâyelerin hemen hemen hepsinde anlatımda yansıma sözcüklerden ya da yansıma kökenli ad ve eylem soylu biçimlerden yararlanmıştır. Yansımalar, canlı cansız bütün varlıkların çıkardıkları sesleri yansıtan, (özellikle canlı varlıkların) dış görünüşlerini ve hareketlerini betimleyen, insanların yalnız kendilerinin deri, doku ve tat alma yoluyla hissedebildiğı duyuşları, sezimleri karşılayan sözcüklerdir².

Bu tür sözcüklerin bir metinde çokça bulunması, o metne stilistik ve anlamsal zenginlik kazandırdığı gibi, aynı zamanda varlıklar ve olayları da metin içinde daha canlı, daha dinamik kılar. Bu sözler vasıtasıyla sanki maddi alemin varlık ve olayları metne dahil edilir. Yansıtılan varlık veya hareketin karakteri, özellikleri, durum ve keyfiyeti, ahengi, tınısı ortaya çıkar. Bu durum metne yukarıda ifade ettiğimiz usluş güzelliklerini katar.

Tanımdan da çıkartabileceğimiz gibi yansımalar yalnız canlı - cansız varlıkların çıkardıkları sesleri yansıtmamakta aynı zamanda varlıkların ve olayların betimlemeleri de metnin edebi değerin artmasını sağlamaktadır.

Yansımalar hemen her dilde o dilin fonetik özelliklerine göre şekillenmekte ve dildeki sözcük türü olarak daha kapsayıcı türler olan ad, eylem gibi türeyebilmekte, tek başına bir anlam ifade edebilmekte, cümlenin ögesi olarak kullanabilmektedir. Bu özellikleriyle eski ve yeni metinlerde bu sözcükleri tespit etmek kolaylaşmaktadır. Gerçi, her ne kadar tespiti kolay olsa da özellikle tarihi metinleri incelerken bugüne kadar geçen sürecin fonetik değişikliklere de açık olduğunu unutmamak gerekir. Bu hassasiyeti de göze alarak birçok dilbilimci tarafından Eski Hint ve Antik Yunan döneminden beri dilin doğuş teorileri içinde gösterilen yansıma sözcükleri,³ Türk Dünyasının ortak dil, kültür, medeniyet ve edebiyat mirasları kabul edilen Karahanlı döneminin ve dilinin en önemli eserleri Kutadgu Bilig ve

¹ Bundan sonra D(Dede) K (Korkut) H (Hikâyeleri) olarak kullanılacaktır.

² Ergün Koca, **Türk cana Kırgız Tilindeki Tuurandı Sözdördün Salıştırma Tipologiyası** (Türk ve Kırgız Dillerindeki Yansıma Sözcüklerin Karşılaştırma Tipleri), Atatürk – Alatoo Üniversitesi Yayınları, Bişkek 2010, s.9.

³ Ergün Koca ve Aysen Koca, **Dil Olgusu ve Yeryüzündeki Dillerin Sınıflandırılması**, Atatürk – Alatoo Üniversitesi Yayınları, Bişkek 2011, s.23-40.

Divan'ü Lügat'it-Türk'teki⁴ ve Kıpçak Türkçesinin elimizdeki en önemli eseri Codex Cumanicus'ta⁵ nitelik ve nicelik olarak incelemiş ve sınıflandırmaya tabi tutmuştuk. Her iki dönem eserlerinde de bu sözcüklerin kendine özel özellikler içeren bir tür olarak çokça örneğinin yer aldığını tespit etmiştik.

İşte aynı düşünceye bugün halk hikâyeciliği deyince akla ilk gelen, hemen hemen her Türk çocuğunun dinleyerek büyüdüğü, hepimize dinleyince ya da okuyunca eğitimden, hayvan sevgisine, ahlaki öğelerden, gelenek göreneklere kadar birçok hususta evrensel mesajlar veren, Oğuzcanın ilk ve en önemli kaynaklarından biri olan DKH'deki yansıma sözcüklerin anlam ve görev bakımından sınıflandırmasını yapacağız. Öncelikle incelemeye tabi tutacağımız DKH'nin nasıl bir eser olduğunu, öne çıkan özelliklerini kısaca tanıyalım:

DKH, Türk dili, Türk tarihi ve Türk kültürü bakımından son derece önemli bir eserdir. Köprülüye göre “Bütün Türk Edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar”⁶. Yine, A. B. Ercilasun, “Dede Korkut Mirası derken, ben bir yandan ‘Son biçim’in olduğu zamandan sonraki yüzyıllara kalan mirası kastediyorum; bir yandan da ‘Son biçim’in daha önceki dönemlerden kalan miras olduğunu düşünüyorum”⁷. Saim Sakaoğlu ise Dede Korkut için “Dede Korkut Kitabı, bir okyanustur, bitmek tükenmek bilmeyen bir hazinedir” sözleriyle eserin önemini vurgulamaktadır⁸.

İlim âleminde ve Türk Dili ve edebiyatı alanında Dede Korkut Kitabı yahut kısaca Dede Korkut adı ile tanınan eser bir destanı Oğuz hikâyeleri mecmuasıdır. Biri Dresden'de, öteki Vatikan'da olmak üzere iki nüshası bulunur. Dresden'de bulunan Dede Korkut yazması, “Kitâb-ı Dedem Korkud Alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân” adını taşır; “Oğuz boyunun diliyle Dedem Korkud Kitabı” demektir. 20. yüzyılın ortalarında Vatikan'da bulunan yazmanın adı ise “Hikâyet-i Oğuznâme, Kazan Beğ ve Gayrı”dır.

Dresden nüshası bir giriş ile on iki hikâyeyi içine alır. Bu hikâyeler; Dirse Han oğlu Buğaç Han destanı, Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı, Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı, Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Esir Düştüğü Destan, Duha Kocaoğlu Delü Dumrul Destanı, Kanlı Kocaoğlu Kan Turalı Destanı, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Destanı, Basat'ın Depegöz'ü Öldürdüğü Destan, Beğil Oğlu Emren'in Destanı, Uşun Koca Oğlu Segrek'in Destanı, Salur Kazan'ı Oğlu Uruz'un Tutsaklıktan Çıkardığı Destan, İç Oğuz Taş Oğuz Aşı Olup Beyrek'in Öldüğü Destan olmak üzere 12 adettir.⁹

⁴ Ergün Koca, “Divan'ü Lügat'it-Türk'teki Yansıma Sözcüklerin Leksiko – Semantik Analizi”, Cusup Balasagın Atındaki Kırgız Uluttuk Üniversitesinin Carcısı, S:17 (2007), s. 256.

⁵ Ergün Koca, “Codex Cumanicus'taki Yansıma Sözcüklerin Leksiko – Semantik Tahlili”, Alatoo Academic Studies, V/5, N:2 (2010), s. 87-93.

⁶ Mehmet Fuat Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ötüken Neşriyat, III. Basım, İstanbul 1981.

⁷ Ahmet Bican Ercilasun, “Dede Korkut Mirası”, <http://www.tdk.gov.tr/dedekorkut2.html>, 2001.

⁸ Saim Sakaoğlu, **Dede Korkut Kitabı I-II** (İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar), Selçuk Üniv. Yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yay., No.002, Konya 1998, s.213-222.

⁹ Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı I-II**, TDK Yayınları, Ankara 2008.

Dresten nüshasına göre içinde daha az hikâye barındıran Vatikan nüshasında ise girişten başka yalnız altı hikâye vardır. Hikâyelerin yaşandığına inanılan alanlar Kuzey – Doğu Anadolu ve Azeri alanıdır. Hikâyelerin ana konusunu, Oğuz topluluğunun maceraları, yaşayışı ve hayat görüşlerinin geniş bir şekilde işlenmesi vb. olarak ifade edebiliriz.

Hikâyelerdeki destansı özellikler, tabiat ve insanüstü güçlerle mücadeleler, aile içi çatışmalar, törenler, kutlamalar, dini etkiler vb. hikâyelerin iç dinamikleridir. Bu dinamiklerin içlerine serpiştirilmiş, üçyüzden fazla yansıma sözcük ve türevleri yazımızın ilk bölümünde de ifade ettiğimiz gibi halka ait bu malzemenin en güzel dilsel rengi olmuştur. Örneğin hikâyelerin manzum bölümlerinde bazen o kadar yoğun yansıma kullanımı vardır ki, nerdeyse anlatım tamamen o sözcüklere bağlanmıştır.¹⁰

“Oğul oğul diyübene **buzlayayın** mı
Kaytabanda kızıl deve bundan kiçdi
Torumları bundan **buzlayıp** bile kiçdi
Torumçuğum aldurmışam **buzlayayın-mı**
Kara koçda kazılık at bundan kiçdi
Kulunçuğu **kişneyüp** bile kiçdi
Kulunçuğum aldurmışam **kişneyeyin-mi**
Ağayılta ağça koyun bundan kiçdi
Kuzuçağı **mañrışup** bile kiçdi
Kuzıçağum aldurmışam **mañrıyayın-mı**
Oğul oğul diyü **buzlayayın-mı**” D139-6 /11

“Karanku ahşam olanda **vaf vaf üren**
Acı ayran tökilende **çap çap içen**
Gice gelen hırsuzları korkudan
Korkuduban şamatası-y-ile **ürküden**” D46-10 /11

Hikâyelerdeki yansımaları görev ve anlamlarına göre üç ana başlıkta ele alacağız. Bunlar: “Ses Yansımali Sözcükler”, “Biçim Yansımali Sözcükler”, “Duyu, Sezim Yansımali Sözcükler”dir.

I. Ses Yansımali Sözcükler

Ses yansımali sözcükler, insanların işitme duyusuyla alakalı olup, canlı ve cansız nesnelere çıkan sesi taklit ederek söylenen sözcüklerdir.

“Bu gruba dâhil olan sözcükler hem insanın konuşma ya da diğer organlarından (*Örneğin: gülme, ağlama, bağırma, haykırma, ıslık çalma, öksürme, koşma, düşme...*), hayvanlar, böcekler, kuşlardan çıkan sesleri, gürültüleri hem de doğa olaylarının (*şimşek çakması, gök gürlemesi, suyun şar şar akması, ağaçların uğuldaması...*) meydana getirdikleri çeşitli nesne-

¹⁰ Yazımızda kullandığımız örnekler, Muharrem Ergin’in, “**Dede Korkut Kitabı I-II**” adlı TDK Yayınları arasında Ankara’da, 2008 yılında çıkan eserinden alınmıştır.

lerin hareketlerinden, farklı durumlarından ve değişmelerinden çıkan sesleri taklit ederek gösterir.”¹¹

DKH’de belirlediğimiz ses yansımaları sözcükleri anlamlarına göre şu gruplara ayırıp, inceleyebiliriz:

1. Hayvanların çıkardığı sesleri taklit etmede kullanılan yansımaları sözcükler:

avlat- : havlatmak (köpek havlaması için)

avlatmayan “...itüni **avlatmayan** (*havlatmayan*), çetüğünü mavlatmayan (*miyavlatmayan*) alplar başı Kazan oğlanuğı ile serhoş olup yaturlar didi.” D127-3.

añra- : kükremek, haykırmak

añradı “...deve gibi kükredi, arslan gibi **añradı**, na’ra urup haykırdı.” (D147-13)

buzla-: deve veya deve yavrusunun (kaytaban, torum) bağırması

buzlayup “Kaytabanda kızıl deve bundan kiçti / Torumları bundan **buzlayup** bile kiçdi.” D77- 7,

buzlat-: deveyi bağtırtmak

buzlattı “İvini çözdü, kaytabanın **buzlattı**.” D190-6.

buzlatmadım “Kaytabanda develerüm **buzlatmadım**.” D299-3.

buzlaşdur- : deveyi bağtırtmak, develeri bağtırtırtmak

buzlaşduran “Kızıl deve gördüğünde **buzlaşduran**.” D46-13.

çap çap (çap) : Bir şey yerken veya içerken köpeğin çıkardığı ses, dudak şapırtısı.

çap çap “Kanlu kuyruk üzüp **çap çap** yudan /Avazı kaba köpeklere gavga salan.” D46-3,

çap çap “Karangu ahşam olanda **vaf vaf** üren / Acı ayran tökilende **çap çap** içen.” D46-10,

çap çap “Köpek Kazanun atının ayağına **çap çap** düşer siñ siñ siñler.” D47-1

güv güv (güv): köpek sesi (hav hav)

güv güv “İt gibi **güv güv** iden çerkez hırslı.” D281-5.

çoğrama: kaynama, fokurdama, fıkdama anlamları da vardır ama burada at homurdanması anlamında kullanılmıştır.

çoğramasından “Geyim kılıcdasından, at **çoğramasından**.” D264-3

gızıl-da- : gızıldamak, vızıldamak.

gızıldayup “Mancılığı ağır taştan **gızıldayup** katı inen / Arı gölün ördüğün şakıyup alan.” D188-9

kişne- : kişnemek.

kişnedi “Boz aygır dahı Beyregi görüp tanıdı, iki ayağının üzerine turdı **kişnedi**.” D99-5

kişneyüp / kişneyeyin “Kuluncuğı (kuluncuk / at yavrusu) **kişneyüp** bile kiçdi.” 139-9 , “Kuluncuğum aldurmışam **kişneyeyin** mi” D139-8.

¹¹ Ergün Koca, *Türk cana Kırgız Tilindeki Tuurandı Sözdördün*, s. 90 vd.

kişneşdür -: kişneştirmek

kişneşdüren “Kara koç atlar gördüğünde **kişneşdüren** .” D46-13,

kişnet -: kişnetmek

kişnetdi “İvini çözdü, kaytabanın buzlattı, kara koçın **kişnetti**.” D190-7

“Kara koçda kazılık atum **kişnetmedim**.” D299-3

kükre - : kükremek

kükredi “...deve gibi **kükredi**, arslan gibi ańradı, na’ra urup haykırdı.” D147-13

küt (küt): küt küt

küt küt “**Küt küt** buğa solımağa başladı, ağzı köpüklendi” D182-7

mańırı-: melemek, bağırmaq (koyun, kuzu, inek v.s.)

mańırış-: meleşmek, bağrışmaq (koyun, kuzu, inek v.s.)

mańırışup “Ağaylda ağca koyun bundan kiçdi / Kuzuçağı **mańırışup** bile kiçdi.” D139-

10

mańırışmadın “Ağca koyunşarım mańırışmadın.” D299-4

mavla -: miyavlamak

mavladı “...taraklığı boşaldı, kedisi **mavladı**, avsil olmuş ...” D180-4

mavlat-: miyavlatmak

mavlatmayan “...itüni avlatmayan (*havlatmayan*), çetüğüni **mavlatmayan** (*miyavlatmayan*) alplar başı Kazan oğlancuğı ile serhoş olup yaturlar didi.” D127-3.

okra-: okramak, yavaş sesle kişnemek, atın mırıldanması, atın mırıldanır gibi yavaş ve kalın sesle kişnemesi, atın homurdanması.

okradukda “Bidevi atlar issini görüp **okradukta**.” D11-5

sayra-: ötmek, şakılmak

sayradukda “Sakallu bozaç turgay (*çayır kuşu*) **sayradukta**” D21-5, D11-4

siń: zingil, köpek iniltisi, sızlanan köpeğin çıkardığı ince ses.

siń siń sinle-: zingil zingil zingildemek, köpeğin inlemesi, köpeğin ince sesle sızlanması. “Köpek Kazanun atının ayağına çap çap düşer **siń siń sinler**.” (D47-1)

şakı-: şakımak, ötmek, avı yakalarken çıglık atmak

şakıyup “Mancılığı ağır taştan gızıldayup katı inen / Arı gölün ördüğün **şakıyup** alan.” (D188-10)

şakıt-: şakıtmak, öttürmek, çıglık attırmak.

şakıtur mı “Kanadıyla saksağana kendüzin **şakıtur mı?**” 188-13

vaf vaf “hav hav” **ür-** : ürmek, havlamak (*köpek havlaması sesi*),

vaf vaf üren “Karangu ahşam olanda **vaf vaf üren**.” (D46-9)

2. İnsan hareketlerinden çıkan sesleri taklit etmede kullanılan yansımali sözcükler:

ağla-: ağlamak (Bu yansıma eylem farklı çekim ve yapım ekleri alarak, alttaki şekille-riyle hikâyelerde kullanılmıştır.)

ağlaram “...bigler tacum tahtum için **ağlaram** ...” D68-3

ağlarsın “Mere kız ne **ağlarsın** ne buzlarsın ağa diyü” D102-9

“Ağa diyü ne **ağlarsın** ne buzlarsın.” D102-11

ağlar “Beyrek diyü **ağlar** buzlar , toyuń düğünün kara oldu diyü ağlar.” D102-5, D102-6

ağlaruz “Hanum bir yahşı yigidümüz öldi, aña **ağlaruz** didiler.” D156-2

ağlarsız “Hey kırk işüm kırk yoldaşum niye **ağlarsız**.” D181-3, Mere kavatlar ne **ağlarsız** menin köprim yanında ...” D155-13

ağlarlar “...bir kaç çobanlaryolun kıyısın almışlar **ağlarlar** ...” D101-5

ağladum “kalıçak tacum tahtum saña virmeyeler diyü sonumu andum **ağladum**.” D125-7

ağladun “Karşuna bakdun beni gördün **ağladun**” D124-3

ağladı “Kara başum kurban olsun bu gün saña didi, zarılık eyledi, **ağladı**.” D 25-10, “...yoluñ kıyısın alup oturdu, **ağladı** sıkladı ...” 42-7 vb.

(Yukarıdaki örnekler dışında hikâyelerde şu bölümlerde de kullanımlar mevcuttur: 54-8, 56-8, 67-9, 91-7, 92-9, 94-7, 109-1, 119-5, 123-12, 141-10, 147-11, 155-11, 220-12, 221-4, 223-10, 225-2, 240-13, 257-4, 282-8, 283-1, 300-9, 300-11 vb. Ergin 2008)

ağladılar “Beyrek diyü çok **ağladılar**.” D299-13

ağlayu “Beyrek kalkdı **ağlayu ağlayu** kırk yiğidün yanına geldi.” D97-2

ağlayup “Pay Püre Big ne ağlayup buzlarsın.” D67-13

ağlayuban “Burla Hatun **ağlayuban** şundan kiçdi...” D47-12, “Ağlayuban dört yanına bakar olur.” D259-9

ağlayubanı “kargu gibi kara saçını yoldı, **ağlayubanı** sıklayubanı ivine geldi.” D91-9

ağlar “Kan Turalı sağına bakdı kırk yigidin **ağlar** gördi.” D181-2, “Kan Turalı yigitlerin ağlar gördi.” D183-10

ağlayan “...kan **ağlayan** Toğsun oğlu Rüstem bile varsun didi.” D206-1

ağladuğum “Beyrek diyü **ağladuğum** çok” D116-3

ağladuğuna “Ağladuğuna sebep ne digil mana” D124-9

ağlamayayın “Han Kazan niçe **ağlamayayın**, niçe buzlamayayın...” D68-1

ağlamagıl “Ana **ağlamagıl**, mana bu yaradan ölüm yokdur.” D28-10

ağlamayasın “...kadın ana menüm için **ağlamayasın**.” D53-11

ağlamak-ile “...ağlamak-ile nesne mi olur, turı gel yukarı didiler.” D301-7

ağlamakdan “Zira **ağlamakdan** gözleri görmez olmuş-idi” 118-11

ağlamakum “Sen gideli **ağlamağum** gökde iken yire indi.” 146-2

ağlaş- : ağlaşmak

ağlaşdılar “...kardaş diyüp **ağlaşdılar** böğrişdiler.” D92-1, “Kömlegi göriçek bigler ögür **ağlaştılar**.” D93-13, (Yukarıdaki örnekler dışında hikâyelerde şu bölümlerde de kullanımlar mevcuttur: 93-12, 97-10, 181-1, 183-10, 217-9, 224-2, 256-5 vb. Ergin 2008)

ağlaşup “Ata ana **ağlaşup** Kazana adam saldılar.” D260-3

ağlat-: ağlatmak

ağlatdun “Ağ sakallu babamı oğul diyü **ağlatdun** ola kardaş.” D223-5

ağlatdılar “Baba diyü **ağlatdılar** , ana diyü buzlatdılar.” D134-5

ağlatmışam “Ağ sakkallu kocaları çok **ağlatmışam**.” D233-5, “Ağ pürçeklü karıçukları çok **ağlatmışam**.” D233-7

ağlatmışsın “Mere kavat ağ sakallu babamı **ağlatmışsın**” D232-5

ağladasın “Başum bahtı Kazan diyü **ağladasın**.” D143-9

ağlatmagıl “Ağ sakallu babanı karıçuk ananı **ağlatmagıl**.” D267-10, “Ak sakallu babanu **ağlatmagıl**.” D224-13, (Yukarıdaki örnekler dışında hikâyelerde şu bölümlerde de kullanımlar mevcuttur: 259-5, 248-3, 243-11 vb. Ergin 2008)

ağladuban “**Ağladuban** buzladur mı olur.” D267-7

bağır-: bağırmaq

bağırdı “Deve **bağırdı**.” D189-5

bañi: bağırma, yüksek ses

bañila-: yüksek sesle bağırmaq

bañlayanda “Minarada bañlayanda fakı görklü.” D6-11

bañladukda “Sakalı uzun tat eri **bañladukda** .” D11-4, 21-7

bañilat - ezan okutmak, bağirtmek

bañilatdum “Kilisenin yıkup yirine mescid yapdum **bañi bañilatdum**.” D279-7

bañilatdılar “Keşişlerin öldürdiler. **Bañi bañilatdılar**.” D121- 2

böğrüş-: böğrüşmek, bağıra bağıra ağlaşmak

böğrüşdiler “...kardaş diyüp ağlaşdılar **böğrişdiler**.” D92-1

böğür-: böğürmek, böğüre böğüre ağlamak, bağıra bağıra ağlamak

böğürürsin “Kadın ana karşum alup ne **böğürürsin**.” D54-9

böğürdi “...oğul oğul diyüben **böğürdi** zarılık kıldı.” D91-6

böğüre böğüre / böğürü böğürü “...aklı gitdi ,destmalın eline aldı , **böğüre böğüre** ağladı.” D67-9, “...**böğürü böğürü** ağlaştılar zarılık kıldılar.” D97-10

böğürt-: böğürtmek, bağirtmek

böğürdübeni “Şökli Meliki **böğürdübeni** atdan yire saldı.” D64-3-4, D120-7, D152-9

böğürden “...ala gönderinün uçında er **böğürden** Kıyan Selçuk oğlu...” 60-3, 150-5, 205-

8

buzla-: bağıra bağıra ağlamak, feryad etmek (*deve bağırması için de kullanılır*)

buzlarsın “Kadın ana karşum alup ne böğürürsin. / Ne **buzlarsın** ne ağlarsın” D54-9,

“Pay Püre Big ne ağlayup **buzlarsın**.” D67-13, Ağa diyü ne ağlarsın ne buzlarsın.” D102-12

buzlar “Beyrek diyü ağlar **buzlar**.” D102-5

buzlayayın - mı “Oğul oğul diyü **buzlayayın- mı**” D139-11, D139-6

buzlamayayın “Han Kazan niçe ağlamayayın, niçe **buzlamayayın** ...” D68-1

buzlaş-: bağırıp ağlaşmak, deve gibi bağırıp feryad etmek

buzlaşdılar “Basat babasının elin öpdi, ağlaşdılar **buzlaşdılar**.” D224-2, “Basat anasının elin öpdi, görüşdiler **buzlaşdılar**.” D224-4 , “...ağça yüzlü anası-y-ile ağlaşdılar, **buzlaşdılar**.” D256-5

buzlat-: ağlatmak, feryad ettirmek, bağirtmek

buzlatduñ mı “Kadın ana big baba diyü **buzlatduñ-mı**” D194-11

buzlatmışsın “Karıçuk ağ pürçeklü ananı **buzlatmışsın**.” D232-5

buzlatmagıl “Ağ sakallu babanı karıçuk olmış ananı **buzlatmagıl**.” D176-3 ve benzer örnekler D224-13, D248-4, D259-6

çağır-: çağırmaq, bağırmaq, manzum söylemek, türkü çağırmaq, seslenmek, davet etmek

çağırur “...konşularına **çağırur** ki ...” D8-11

çağırdı “Pay Püre Big Kalın Oğuz biglerini **çağırdı** konukladı.” D75-2 ve benzer örnekler D192-13, 274-9

çağırũ / çağırıldar “...mere **çağırũ** haberleşeyim didi. **Çağırıldar** Beyrek geldi.” D78-2 ve 219-7

çağırup “**çağırup** hatunına soylar, görelüm hanum ne söyler” D12-7, ve benzer örnekler 23-13, 52-5, 55-6, 57-8, 105-4, 123-13, 124-11, 157-7, 231-1, 289-11, 302-5.

çağıruban “Çağıruban oğlançuğına soylar.” D27-3, ve benzer örnekler 110-2, 205-1.

çağırubanı “**Çağırubanı** burada soylar görelüm hanum ne soylar.” D102-7

çağırt-: çağirtmek

çağırdalar “Hanun oğlu böyle bid’at eylemiş diyeler, seni **çağırdalar**” D20-8

çığırt-: bağirtmek, ilan ve davet etmek

çığırtı “**Çığırtı**, akınçı dirildi.” D254-12

çığırtıldar “Av **çığırtıldar**” D237-6

çığırış-: çığırışmak, bağırışmak

çığırışur “Tanrı menem diyü su dibinde **çığırışur** .” D279-3

çığırışdur-: çığırıştırmak, çağırıştırmak, feryat ettirmek

çığırışdurdılar “Kaza benzer kızı gelini **çığırışdurdılar**.” D38-6.

dep-: tepmek, at tepmek, tekmelemek

deperem “Kara donlu kafire at **deperem**.” D210-10

depele-: tepelemek, tekmelemek

depeledi “...muştuluk oğlun Depegözi depeledi didi.” D234-7 ve 263-6

depelesün “...benüm önümde **depelesün**” D22-1

depil-: tepilmek

depilmedin “Ağ alınun kara yire **depilmedin**.” D192-7

depit-: tepretmek, kımıldamak, sarssmak

depidinçe “**Depidinçe** yüründen örü turdı.” D8-6

depme: tekme “Muhammede salavat getürdi, deveye bir **depme** urdı.” D189-4

depret-: tepretmek, kımıldatmak, sarssmak

depretmedin “...sançubanı yire saldı, **depretmedin** başın kesdi..” D152-13

dit-: ditmek, didik didik etmek

ditdi “mermer taşı yoğurdu peynir kibi **ditdi**.” D180-10

ditre-: titremek

ditredi “**Ditredi** menüm canum cuşa geldi.” D157-11

dürt-: dürtmek, sokmak, sürmek, sürtmek,

dürtsün “...kanatsun, kanını destmala **dürtsün**...” D118-10

eñşiş-: sesli ağlamak, ağlayarak teganni etmek, içini çekerek ağlamak

eñşişmedin “Ağça yüzlü kızum gelinüm **eñşişmedin**.” D299-4

fısl: fısl (fısl)

fısl fısl “Söyleştiler **fısl fısl**” D52-7

fırla- fırlamak,

fırlar “Kan Turalı **fırlar** devenün koltuğundan girer **fırlar** çıkar.” D186-1

gül-: gülmek

gülersin “Kafirler aydurlar: Ne **gülersin**?” D274-2

- güldün** “Sağuna bakdu kas kas **güldün.**” D124-2
- güldi** “...koçları begendi, köpekleri göriçek kas kas **güldi**” 87-11 ve benzer kullanımlar 123-1, 126-1, 159-7, 226-3, 274-1
- güler-idün** “görür -idim, **güler-idün** oynar-idün” D98-1
- gülmez oldu** “Kızı gelini kas kas **gülmez oldu.**” D91-11
- güliš-**: gülişmek
- güldiler** “Oğuz bigleri bunu göriçek el ele çaldılar **gülišdiler.**” D109-9
- gürle-**: gürlemek
- gürleyeyim** “Kafirün üzerine **gürleyeyim**” D147-7
- gürleyüp** “Dirse Han istedi kim oğlançuğımın üstine **gürleyüp ...**” D23-3
- haykır-**: haykırmak
- haykırdı** “...kara dinlü kafire göz kararttı, **haykırdı.**” D132-6 ve benzer kullanımlar 148-1, 183-7, 227-3
- hırıldat-**: hırıldatmak, hırıltı çıkartmak
- hırıldatup** “**Hırıldatup** tatlu canum alur oldu.” D163-1
- hırlamak**: hırlamak, hırıltı çıkartmak
- hırlamağa** “Baya mırlar-idi, şimdi **hırlamağa** başladı.” D160-3
- hırlat-**: hırlatmak, hırıltı çıkartmak
- hırlatgıl** “...canını **hırlatgıl**, algıl didi.” D157-2
- hırladup** “**Hırladup** canum alur oldu.” D164-7
- kas**: kas, kah, kas kas (gülmek)
- kas kas** “Kızı gelini **kas kas** gülmez oldu.” D91-11, “...koçları begendi, köpekleri göriçek **kas kas** güldi” D87-11, “Kazan sağına bakdı **kas kas** güldi” D123-9/10, “Sağuna bakdu **kas kas** güldün.” D124-2, “Big elin eline çaldı, **kas kas** güldi.” D126-1 vb.
- kığır-**: çağırarak
- kığırdum** “Bigler men sizi niye **kığırdum** bilür misiz? D294-9
- kığırdı** “Pay Püre Big dahı bazirganları **kığırdı** yanına getürdi.” D94-11 ve 109-11
- kığırduk** “Bilür-misin seni niye **kığırduk?**” D296-4
- kığırdunuz** “Niye **kığırdunuz?**” D296-5
- kığırmadun mı** “Sen meni yanuna **kığırmadun mı?**” D116-8
- küvle-**: feryad etmek, haykırmak, nara atmak, gürlemek
- küvlediler** “Atası anası **küvlediler.**” D119-1
- mañla-**: bağırarak, feryad etmek
- mañlarsın** “Karşum ala yigit menüm ne **mañlarsın.**” 149-3
- mırla-**: mırlamak, mırıldanmak
- mırlar-idi** “Baya **mırlar-idi**, şimdi hırlamağa başladı.” D160-3
- ögür**: hüngür (hüngür), böğüre (böğüre)
- ögür ögür** (hüngür, hüngür, böğüre, böğüre) “Kömlegi göriçek bigler **ögür ögür** ağlaşdılar.” D93-12, “...destmalın eline alup **ögür ögür** ağladı” D300-9
- öp-**: öpmek
- öperem** “Pilon geyen keşişün elin men öperem” D124-7
- öperler** “...kavatlar ata turur -iken oğul elin-mi öperler.” D74-7

öpdi “Beyrek üç **öpdi** , bir dişledi ...” D80-3 ve benzer kullanımları B99-13, 174-5, 177-5, 193-5, 224-1, 224-4, 225-7, 236-7, 237-3, 246-9, 253-2, 263-2, 270-2, 270-3, 290-3, 290-4 vb.

öpdiler “Bazirganlar yorıldılar yigüdün elin **öpdiler.**” D74-5 ve benzeri kullanımlar 290-5, 290-11, 299-13, 303-3,

öpgil “Bigler bigi olan Kazanun elin öpgil” D245-1,

öpem “Göz kakuban könül alan görklüsünün boynın **öpem.**” D176-11

öpüp “Üç **öpüp** bir dişleyüp” D116-11 ve benzer kullanımlar D162-9, 258-9,

sıkla-: ağlamak, sızlamak

sıkladı “...yolun kıyısın alup oturdu, ağladı **sıkladı.**” D42-7

sıklayubanı “...kara saçını yoldı, ağlayubanı **sıklayubanı** ivine geldi.” D91-9

sızlat-: sızlatmak, ağlatmak

sızlatdun “Ağça yüzlü anamı **sızlatdun** ola kardaş.” D223-6

sızlatmagıl “Karıçuk olmuş anamı **sızlatmagıl.**” D143-12

taraka (ar. tarake)/**çatladun**: patlama, çatlama, patlama ve çatlama sesi. “Yüz adam seçilün **taraka çatladun** oğlanı korkudun...” D247-4

tu: tükürme “**Tu** yüz kerre, altmış kişi bir Oğlanı tutamadunuz didi.” D264-10

uluş-: uluşmak, bağrışmak (esasında kurt uluması için kullanılır, ancak burada insanların arasındaki bağrışma için kullanılmıştır)

uluşdılar “...iki hasret bir birine buluşdılar, issüz yirün kurdu kibi **uluşdılar.**” D212-6

ulıt- ulutmak, bağirtmek

ulıtmayan “Urduğun **ulıtmayan** ulu Tanrı” D210-6

urlaş-: bağrışmak, çağrışmak, uluşmak, büyük gürültü çıkarmak

urlaşuban “**Urlaşuban** sular tassa deniz tolmez.” D3-3

yangulan- yankılanmak, aksi seda vermek

yangulandı “Şöyle na'ra urdu, haykırdı kim dağ ve taş **yangulandı.**” D227-4

zarı (Farsça **zari**) : yüksek sesle ağlama, inleme, feryat, zar zar ağlama sesi

zarı zarı “Han Beyrek diyüp **zarı zarı** ağladı.” D92-8

zarılık: yüksek sesle ağlayış, inleyiş, inilti, feryat, zarlık “...oğul oğul diyüben böğürdi **zarılık** kıldı.” D91-6, “...gelmez kardaş diyü **zarılık** ider gördüm.” D96-9, “Anası feryad idüp ağladı, **zarılık** eyledi.” D220-22 ve 223-10, 300-9.

3. Cansız nesnelere çıkardıkları (*çarpma, düşme, kırılma, sürtünme, vb.*) **sesleri taklit etmede kullanılan yansımali sözcükler:**

çak- çakmak, vurmak

çakdı “...oğlanı iki talusunun arasında urup **çakdı**, yıkdı.” D23-1

çakup “...çakmak **çakup** ad yaktı” D42-6 ve D176-8

çakmak: çakmak (alet)

çakmaklu “Kar ile yağmur yağanda çakmaklu çoban” D40-3 ve D47-6

çakmakluça “**Çakmakluça** çobanları dün-ile yügürden” D46-4

çatlat-: çatlatmak, şaklatmak

çatlatdı “Karaça çoban sapan **çatlatdı**” D57-5

kıçırđı: gıçırtı

kıçırđısından “Gider-iken araba **kıçırđısından** Kazan oynadı.” D273-12

kılcıda: hışırtı, zırh hışırtısı

kılcıdasından “Geyim **kılcıdasından** at çokramasından.” D264-2

küpür (küpür): gümbür (gümbür) “**Küpür küpür** tavullar nakaralar çalındı.” D285-12

gümbür: gümbür

gümbür gümbür “**Gümbür gümbür** nakaralar döğildi, burması altun tuç borılar çalındı.” D63-5 ve benzer kullanımları 120-5, 132-7, 146-3, 271-1

pırt: delmek, delip etini dışarı çıkarmak, sivri bir Şeyle delik deşik etmek

pırtar “Şimdi yigidi atar yıkar serer **pırtar**.” D181-11

yırt- yırtmak

yırtar “Güz alması gibi al yanakların yırtar gördüm.” D96-8 ve 265-9

yırtđun “Güz alması gibi al yanağun yırtđun-mı kız” D115-11

yırtđı “...güz alması gibi al yanağun tartđı yırtđı...” D54-6 ve benzer kullanımlar 91-5, 92-3, 94-3, 94-5.

yırtıl- yırtılmak

yırtıla “...üzerine düşem karnı **yırtıla** didi.” D171-8

yırtuh: yırtık, yırtmaç

yırtuhlu “Yidi bin kaftanınun ardı yırtuhlu yarımından...” D38-2

zarı (Farsça zari) : yay ve oktan çıkan ince ses

zarı zarı “Ağça tozlu katı yayum **zarı zarı** inledi.” D248-11.

4. Doğa olaylarına ilişkin sesleri taklit etmede kullanılan ses yansımaları:

çağla- çağlamak

çağladı “kanlu kanlu sularun soğılmış-idi **çağladı**.” D117-5, “akındılu görklü suyun / Soğılmış-idi **çağladı**.” D258-5

çağnam: çağıl (çağıl)

çağnam çağnam (çağıl çağıl) “**Çağnam çağnam** kayalardan çıkan su” D45-3

sız- sızmak

sızınça/sızmasa “Adam içmez acı sular **sızınça sızmasa** yig.” D4-8

şorla- şırıldamak, şırıl şırıl akmak, şarıl şarıl akmak, fışkırmak, şorul şorul akmak

şorladı “Oh tokındı, alça **şorladı**” D23-1, “Kara kanı şorladı gözine indi.” D148-4 ve benzeri kullanımlar 203-9, 210-13, 252-3, 289-9

şorlat- şırıldatmak; fışkırtmak; şarıl şarıl, şorul şorul aktırmak

şorlada-y-idüm “...ağzun ile burnundan kan **şorlada-y-idüm**.” D53-9.

tam: damlamak

tammış “Kar üzerine kar **tammış** gibi kızıl yanaklum.”

II. Biçim Yansımaları Sözcükler

Biçim yansımaları sözcükler, canlı ya da cansız maddelerin görünüşüne, onların hareketine bağlı yansımaları bildirir. Biçim yansımaları sözcükler, sessel gövdesi, morfolojik yapısı

sözdizimsel görevi ve bazı anlam özellikleri bakımından ses yansımaları sözcüklere benzemektedir. Ancak bu iki yansıma arasında farklar da vardır. Bunlardan en önemlisi, ses yansımaları sözcükler *işitme* duyusuna dayanarak çevredeki duyulan her türlü sesleri taklit ederek göstermesine karşılık, biçim yansımaları sözcükler *görme ve hissetme* duyularına dayanarak gözle görünen ve hissedilen çeşitli hareketlerin, görünümlerin ve durumların biçimini taklit eder. Yine biçim yansımaları sözcüklerin anlamının ses yansımaları sözcüklerin anlamına mukayese edildiğinde bir hayli karışık ve çeşitli olduğu görülür.

DHK’de yukarıda belirtilen özelliklere sahip olan biçim yansımaları sözcükleri verilen anlamlarına göre şu gruplara ayırmak mümkündür.

1. Hareketin çabukluğunu, hızlılığını, ani olay ya da ani ışık görüntülerini bildiren biçim yansımaları sözcükler:

balkı- parlamak, ışıldamak

balkır “...almı başı **balkır** bir er gördüm.” D207-2

parla-: parlamak, parıldamak, fırlamak, fırlayıp uçmak, süzülüp inmek

parlayup “Od kibi şılayup ılduz kibi **parlayup** gelen nedür.” D128-2, “İlduz kibi **parlayup** gelen / Kâfirün cıdasıdır.” D128-7;

parlayup uç “Parasarun Bayburd Hisarından **parlayup** uçan Beyrek boz aygırına bindi.” D37-11, “Parasarun Bayburd Hisarından **parlayup** uçan ap alaca gerdegine...” D61-4 ve benzeri kullanımlar 150-13, 286-9

pırla- : fırlamak, fırlayıp çıkmak, deldikten sonra öbür taraftan çıkmak

pırlar “Göksün delüp göge **pırlar**” D248-10

pırt- delmek, delip etini dışarı çıkarmak, sivri bir şeyle (mesela boynuzla) delik deşik etmek

pırtar “Şimdi yigidi atar yıkar serer **pırtar**.”180-11

şıla-: ışıldamak, parıldamak, parlamak; ışıl, ışıl yanmak, parıldamak

şıladi “Toz yarıldı; gün kibi şıladi...”D127-9

şılayup “Od kibi **şılayup** ılduz kibi parlayup gelen nedür.” D128-2, “Gün kibi **şılayup** gelen / Kâfirin başında ışığıdır.” D28-6

yalabı- parlamak, ışıldamak, ışıl ışıl yanmak

yalabıyan “Yalap yalap **yalabıyan** ince tonlum”D199-7

yalap: parıl, ışıl

yalap yalap (parıl parıl, ışıl, ışıl) “**Yalap yalap** yalabıyan ince tonlum”D199-7

yalabıdak : şimşek gibi, birdenbire, ansızın “Baş kaldırdı , **yalabıdak** gözün açtı.” D28-2, “Göksinden **yalabıdak** öte kiçdi.” D302-11

yıldır: parıl, ışıl

yıldıra-: parıldamak, ışıldamak

yıldır yıldır (parıl parıl, ışıl ışıl) “Gördi-kim bir yağanak yatur , **yıldır yıldır yıldırur**.” D215-12

2. İnsanların, hayvanların vb. canlıların veya onların bazı organlarının dışı yansıyan hareketlerinin, görünüşlerinin tasvirini belirten biçim yansımaları sözcükler:

apul apul : İki tarafa sallanarak, yalpa yaparak , yuvarlanarak yürüme hali

apul apul “**Apul apul** yoruyuşundan.” D106-8, “Kan Turalı yirinden tını geldi, apul apul yorıdı.” D179-4, “Hanum sazdan bir adam çıkar, at urur, apul apul yoruyuşu adam gibi.” D213-12.

bam bam : ağır ağı adımlarla, mağrur mağruru yürüyüşü betimler

bam bam “Beyrek gideli bam bam depe başına çıkdun-mı.” D115-8 ve 115-12

bici: bici, bici bici (kıyafetleri rengarenk olan kız betimlemesi)

cici bici “...bir **cici bici** Türkmen kızını alasın ...” D171-7

buldur: iri tane tane gözyaşı tasviri için söylenir.

buldur buldur (tane tane, damla damla, boncuk boncuk gözyaşı) “Oğlan böyle diğec **buldur buldur** gözinün yaşı revan oldu.” D54-4, “Ağ pürçeklü anası **buldur buldur** ağladı.” D91-6, “Beyrege katı firak geldi, katlanımadı **buldur buldur** gözinün yaşı revan oldu.” D102-6, “**Buldur buldur** gözlerinin yaşı akar.” D 113-5

çöngce: zayıf, fersiz, nuru kaybolmuş göz için kullanılır. “Karanguluça gözleri **çöngce** oğlan.” D247-12

çöngelmese-y-idi “Kara kıyma gözlerin **çöngelmese-y-di.**” D106-5

kabar- kabarmak

kabardı “Oğuz yigidinün öykene kabardı.” D190-1

kılçat-: yerinden tepretmek, titremek, silkinir tarzda hareket etmek.

kılçatmamış “Kara buğa geldüğünde **kılçatmamış.**” D-187-1

segri- seğirmek (göz), sıçramak

segirir “Çıksun benim görür gözüm a Dirse Han yaman **segirir.**” D24-7

segsen-: ürpermek, birdenbire ürküp sıçramak, ansızın korkup ürpermek, ansızın korkup sıçramak

segsenmedüm “seksen bin er gördüm-ise **segsenmedüm.**” D277-5

tepsen-: dudakların kabarması, büzülmesi görüntüsü.

tebserdi “Çobanun acığı tutdı, tudakları **tebserdi.**” D58-13

ürk-: ürmek, ürküp kaçmak (hem hayvanlar (at, koyun, koç, deve, vb.) için hem de insanlar için kullanılmaktadır)

ürkdi “At ürkdi, Delü Dumrulı götürdi yire urdı.” D160-1, “Nagahandan koyun **ürkdi.**” D215-1, “Kaytabanun buğrası **ürkdi** gider”D262-5, “Kara koç aygırın **ürkdi** gider.” D262-6, “Ağayılun koçları **ürkdi** gider.” D262-8, “Oğuz oturur-iken üstüne yağı geldi. Dün içinde **ürkdi** köçdi.” D213-8, “Oğuz Depegöze kar kalmadı,**ürkdi** kaçdı.”D219-3, “El-hasıl Oğuz yidi kerre **ürkdi.**” D219-5

ürkmedin “...al aygırın getürün oğlum binsin , il **ürkmedin** oğlum meydana...” D246-7

ürkit-: ürkütme

ürkitdi “Tavlunbaz urup yundları(kısrakları) **ürkitdi.**” D263-7 ve 263-12

ürkiden “Korkuduban şamatası-y-ile **ürkiden**” D46-11

ürkmege “Koyun **ürkmege** başladı, çoban koyunun önüne segirdi.” D215-5

- yapa**: lapa lapa kar yağma betimlemesi
yapa yapa “Yapa yapa karlar yağsa yaza kalmaz.” D3-8
yaykan-: sallanmayı, dalgalanmayı betimler
yaykanur “Arkıç kırdı **yaykanur** ‘umman denizinde” D278-13
yaykandı “...gün gibi şıladı, deniz gibi **yaykandı** ...” D127-10
yaykanup “Kara deniz gibi **yaykanup** gelen.” D128-5

III. İnsanların Duygu Yapısına, Ruhsal Durumuna Ve Sezimlerine İlişkin Duyumları Taklit Etmede Kullanılan Yansımali Sözcükler

DKH’de insan ruhunun, hissiyatının en nazik hallerini, duygularını, canlı ve renkli bir nitelikte belirten bu yansımali sözcükler, hikâyelerin gerçekleştiğine inanılan yüzyıldaki yaşam tarzına, hayat felsefesine bağlı olarak o dönem insanının ruhsal ve duygusal durumunu da belirtir. Örnekleri fazla olmasa da bu tarz yansımali sözcükleri eserde görmek mümkündür:

- çınla-**: çınlamak
çınlar “Sam yılleri esmedin Kazan kulağum **çınlar**.” D137-3
iñle-: inlemek
iñler “Ağça tozlu katı yayum zarı zarı **iñler**.” D248-11
iñlerdi “Bir gece döşeginde katı katı **iñledi**.” D242-9
iñlermez idüñ “...butuna ala ok tohınsa **iñlermez idüñ**” D242-11
şorşa-: şoruldamak, çağlamak, konuşmak
şorşayan “Kulağumda **şorşayan** nayibüm misin” D269-2
sıt-: patlamak
sıtdı (ödi sıtdı) “Kıyan Selçük **ödi sıtdı** can virdi.” D222-2
sızı: sızı
sızılar “Ne yerde **sızılar** var-ise çeken bilür.” 5-6
sızla-: sızlamak, acımak
sızlar “Kesilsün oğlan emen süd tamarum yaman **sızlar**.” 24-8

Sonuç olarak, DKH’de yaptığımız inceleme; Oğuzların hikâyelerin yaşandığı kabul edilen ve Eski Anadolu Türkçesinin karışık dönemi yani hem Doğu Türkçesinden örnekler taşıdığı hem Arapça ve Farsça sözcüklerin halkın diline yerleşmeye başladığı hem de yazı dili olma yolundaki dönemin özelliklerini taşıyan DKH’de özellikle ses yansımali kelimele- rin kullanıldığını ve o dönem hayatın içinden bir çok örneğin yansımali kelime olarak belir- tilip, öne çıkartıldığını görmekteyiz.

Canlı ve cansız nesnelere birbirine değmesiyle çıkan sesin ; katı -yumuşak, sıvı-koyu, geniş-dar, kalınlık-incelik gibi özelliklerine göre farklı olmasına paralel onları belirtmede kullanılan ses yansımalarının varyantları da o denli çoktur. Aynı sesin küçücük farklılığını belirtmede bile ayrı ayrı ses yansımali sözcükler kullanılan durumlar da çoktur. Bu olay dö- nem Oğuzcasında kullanılan dildeki ses yansımali sözcüklerin canlı ve cansız nesnelere doğrudan ve sıkı bağlantıda olduğunun delilidir. Ses yansımali sözcükler duymakla ilgiliyse biçim yansımali kelimeler görme ve hissetme duyularıyla ilgilidirler. Biçim yansımali keli-

melerin yapım yolları biraz zor olduğundan DKH'de biçim yansımalarına göre ses yansımalarına daha çok rastlanmaktadır.

DKH'deki yansımaları anlamlarına göre inceleyerek şu sonuca vardık ki: Yansımalar anlam ve görev bakımından tüm çeşitleriyle Oğuzcanın ilk dönemlerinden itibaren çok geniş kullanılmakta olduğu ve bu tür sözcüklerin atalarımızın diline güzellik, netlik, canlılık katarak, konuşmanın esas unsurlarından biri olarak öne çıktığı gerçektir.

KAYNAKÇA

ERCİLASUN Ahmet Bican, “**Dede Korkut Mirası**”, <http://www.tdk.gov.tr/dedekorkut2.html>, 2001.

ERGİN Muharrem, **Dede Korkut Kitabı I-II**, TDK Yayınları, Ankara 2008.

KOCA Ergün, **Türk cana Kırgız Tilindeki Tuurandı Sözdördün Salıştırma Tipologiyası** (Türk ve Kırgız Dillerindeki Yansımaya Sözcüklerin Karşılaştırma Tipleri), Atatürk-Alatoo Üniversitesi Yayınları, Bişkek 2010.

KOCA Ergün ve KOCA Ayşen, **Dil Olgusu ve Yeryüzündeki Dillerin Sınıflandırılması**, Atatürk-Alatoo Üniversitesi Yayınları, Bişkek 2011.

KOCA Ergün, “**Divan’ü Lügat’it-Türk’teki Yansımaya Sözcüklerin Leksiko - Semantikalık Analizi**”, Cusup Balasagin Atındağı Kırgız Uluttuk Üniversitesinin Carcısı, S.17, 2007.

KOCA Ergün, “**Codex Cumanicus’taki Yansımaya Sözcüklerin Leksiko-Semantik Tahlili**”, Alatoo Academic Studies, V / 5, No 2, 2010.

KÖPRÜLÜ Mehmet Fuat, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ötüken Neşriyat, III. Basım, İstanbul 1981.

SAKAOĞLU Saim, **Dede Korkut Kitabı I-II** (İncelemeler – Derlemeler - Aktarmalar), Selçuk Üniv. Yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yay., No.002, Konya 1998.